

Az alábbi hat tanulmány annak a tudományos ülészaknak az előadásait tartalmazza, amelyet az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya a 2006. évi közgyűlés keretében május 11-én rendezett „Ferdinand de Saussure és hatása – az első száz év” címmel az Akadémia székházában. A szerzők kéziratuk leadása előtt módot kaptak arra, hogy kisebb mértékű módosításokat, bővítést hajtsanak végre az elhangzott szöveghez képest. – A szerk.

A szemiotika száz éve

A szemiotika születési időpontját sokféleképpen határozták meg. THOMAS A. SEBEOK az ókori görög orvostudomány szimptomatológiáját tekinti kezdetnek. GIOVANNI MANETTI a római nyelvelméletet említi ekként. JOHN DEELY hol SZENT ÁGOSTONT, hol JOHANNES A SANCTO THOMA (POINSOT) „Tractatus de Signis” című művét (1632.) tartja kiindulópontnak. JOHN LOCKE (1690.), GIAMBATTISTA VICO (1735.), JOHANN HEINRICH LAMBERT (1764.) is szerepelnek a kezdeményezők sorában. Még a magyar szemiotika sem adja alább. A Magyar Szemiotikai Társaság levélpapírján a Sermones Dominicales kódex (1456.) egyik glosszája olvasható: „Et hoc vobis signum i.e. signatum vel pro signo: jel”. Külön tanulmányokban foglalkoztunk APÁCZAI CSERE Magyar Encyclopédiájának (1653.) immár magyar nyelvű jelrendszerezésével. Köztudott, hogy BOLYAI JÁNOS egész Jeltant írt. És még sok más, száz évnél régebbi magyar szemiotikai előzményekről is beszélhetnénk. (Későbbiekről is.) Ám a mai nemzetközi tudománytörténet voltaképpen két, ezeknél jóval későbbi forrásból eredezteti a modern szemiotikát.

Az amerikai filozófus, CHARLES SANDERS PEIRCE már az 1860-as évektől egészen a XX. század első éveig foglalkozott egy széles körű jelrendszerezés körvonalazásával. Nézetei azonban inkább csak az 1930-as évektől, CHARLES MORRIS közvetítésével váltak szélesebb körben ismertté. A nyelvtudományban a nagyhatású ROMAN JAKOBSON szinte kötelező érvennyel kapcsolta össze PEIRCE nézeteit SAUSSURE jelelméletével. ECO is PEIRCE jeltipológiáját követte. Ma a logikai–rendszerező szemiotika elsősorban PEIRCE műveire alapul, noha Magyarországon ez mindmáig csak a javaslat szintjén maradt.

Köztudott, hogy a modern szemiotika másik forrása FERDINAND DE SAUSSURE nevezetes kijelentése (SAUSSURE, Bevezetés az általános nyelvészetbe. Corvina, Bp., 1997. 45), könyvében ez „A nyelvtudomány tárgya” című fejezet 3. pontjában olvasható: „A nyelv helye az emberi jelenségek között. A szemiológia”, a 33. lapon): „Elképzelhetünk tehát egy olyan tudományt, amely a jelek életét tanulmányozza a társadalmi életben belül; ez a társaslélektan, és következésképpen az általános lélektan része lenne, amelyet mi (a görög *szémeion* ’jel’ szó alapján) szemiológiának nevezünk”. (A szöveg korábbi, fennmaradt változata ettől lényegileg nem tér el, l. SAUSSURE, *Écrits de linguistique générale*. Texte établi et édité par Simon Bouquet et Rudolf Engler, avec la collaboration d’ Antoinette Weil. Gallimard, Paris, 2002. 288: *sémiologie*, ill. 288–90: *système des signes*, az 1967-es magyar

fordítás még kurziválta a *szemiológia* szót, és archaikusan pontos helyesírással adta a görög megfelelőt.)

SAUSSURE egy általános – voltaképpen általa is inkább csak sejtett, mint pontosan értelmezett – kategóriának gondolta a „szemiológiát”, amely a különböző jelek közös vonásait kellett, hogy vizsgálja. Ez a felfogás a nyelvtudomány elméleti kereteinek kiszélesítését kísérte meg, körülbelül ugyanúgy, ahogy a nyelv megnyilvánulásait más részről egy általános „lélektan” (nála „társaslélektan”) keretébe is helyezte. SAUSSURE maga sem a lélektan, sem a szemiotikával nem foglalkozott tüzetesebben. Éppen ezért utódai és követői igen sok irányban haladhattak a SAUSSURE által kijelölt ösvényen. Ugyanakkor a szaktudós pontosságával ismerte fel azt, hogy a szavak és egyéb nyelvi tények jelszerűek. A szavak jelentése legfeljebb egy nyelv egyetlen pillanatában írható le közvetlenül a szemantika segítségével. Ugyanezt a jelenséget már több nyelv, vagy egy nyelv különböző történeti és társadalmi körülmények közötti használata esetében egy általánosabb összefüggéssel közelíthetjük meg. És noha a ránk maradt szövegek nem tartalmazzák, hogy a nyelvészet kategóriáit is „jeleknek” tekintette volna – ám nyilvánvalóan így használta ezeket is. Akár a „hang”, a „betű”, a „szó” és az egyes szófajok megnevezései is olyan általánosítások, amelyeket „jelek”-nek tekinthetünk. SAUSSURE nagyvonalú és körvonalazatlan szemiotikája olyasmi, mint az Amerikát felfedező első térképei. Nem az a lényeges bennük, hol pontosak, hol pontatlanok; hanem az, hogy egy új kontinens rajzolódik ki – már akkor is, amikor a felfedező még azt sem tudja, hogy nem Indiában, hanem az Újvilágban jár. Nem véletlen tehát, hogy oly sokan és oly sokféle módon idézik a későbbi „szemiotikusok” SAUSSURE nevezetes mondatait.

A magát e SAUSSURE-adta szóval „szemiológiának” nevező tudomány máig megtalálható francia, olasz, ibériai, latin-amerikai stb. területeken; leginkább a nyelvészet, valamint az ehhez kapcsolódó szövegelmélet keretei között. Noha SAUSSURE munkásságát a modern nyelvészet számos áramlata mindig megkülönböztetett tisztelettel övezte, és néhány fogalmat (mint pl. a „nyelvi jel”) szokás az ő értelmezésének nevezett módon használni – nála az önálló „szemiológia” csak ötlet, lehetőség maradt. Két újabb, nagyhatású kutató fellépése kellett ahhoz, hogy megfogalmazódjon egy önálló, saussure-iánus jelelmélet.

A dán indogermanista, LOUIS HJELMSLEV először 1943-as nyelvelméleti alapvetésében (Omkring sprogteoriens grundlæggelse, angolul 1953-ban, javított formában 1961-ben, nem jó francia fordításban 1968-ban, 1971-ben végül jó francia fordításban) adta a nyelvi jelek rendszerezésének alapjait. Ebben a tartalom és a forma gondos meghatározásából indul ki, és különösen termékeny gondolatnak bizonyult a „konnotatív szemiotika” és a „metaszemiotika” szintjeinek megkülönböztetése. HJELMSLEV nem könnyű, inkább száraz és precíz olvasmány, igen tömör stílusban, aki tudatosan csak az általános nyelvtudomány keretein belül marad, más kutatási területekről nem nyilatkozik. Ám minthogy a stílustól és a műfajtól a nyelv-szociológiáig sok mindenre utal – mégis számtalan későbbi továbbgondolásra ad alkalmat.

Ittkábban szokás említeni másik könyvét. Ez a nyelvről mint olyanról szóló Sproget (1963.), amelyet 1966-ban franciául is megjelentettek, ALGIRDAS JULIEN GREIMAS gondozásában és bevezetőjével. Ami már csak azért sem meglepő dolog, mivel HJELMSLEV könyve ötödik fejezetében a (nyelvi) jelek alakulásával (pl. a disszimiláció, a metatézis, a haplológia, az analogikus átalakulás, a kontamináció, jelrövidülés stb.) foglalkozik, sőt az „új jelek” témájával is (ide sorolja például a jövevényszavakat, a nyelvi tabut, a neologizmusokat). Egyfelől szigorú és iskolás nyelvészeti ez, másrészt azonban igazán sok irányba utat mutató elmélet, és emiatt szolid alap több társadalomtudomány számára is. Természetesen ezt a „második Hjelmslevet” értékelte igazán GREIMAS.

HJELMSLEV egyébként valódi saussure-iánus volt, és életének meghatározó élménye maradt 1926–27-es párizsi tanulmányi ideje. Ez az időszak éppen a korábban már egy kissé alábecsült SAUSSURE könyve újra megjelenésének és hatása újból megerősödésének ideje

volt, HJELMSLEV még ekkori tanárai, MEILLET és VENDRYÈS részéről is, akiknek egyébként ő a világ nyelveire való kitekintésének távlatait köszönhette. Francia földön egyébként nem is annyira két monográfiáját, hanem „Essais linguistiques” című tanulmánykötetét (Koppenhága, 1959.) szokás használni, és közülük főként a nyelv strukturális leírását vázoló írásait, amelyek még az 1940-es évek végén íródtak.

A másik nagyhatású kutató (sőt inkább nagyhatású értelmiségi), aki a szaktudós SAUSSURE-ból a párizsi bulvárideológia klasszikusát csinálta meg (egyszersmind HJELMSLEV fogalmait is egész rendszerükben vette át), ROLAND BARTHES volt. Minthogy BARTHES életművének legfontosabb részei már a megszerződő szemiotika lépéseit alkották, utólag meglepőnek tűnik, hogy milyen korán és milyen tudatossággal alakította ki egy új, önálló jel tudomány kánonját. BARTHES sokoldalú társadalomtudós – még csak nem is egy szorosabb értelemben vett strukturalista irodalom-teoretikus, ahogy a francia és még a magyar közvélemény is leegyszerűsítő módon őt minősíteni szokta –, aki azonban gyakorlatilag mégiscsak egy nyelvelméleti rendszerből indult ki. Noha használja PEIRCE jeltypológiáját (*ikon – index – szimbólum*), voltaképpen nem PEIRCE és MORRIS és az amerikai szemiotika, hanem SAUSSURE és a francia szemiológia továbbfejlesztője. Minthogy maga is több ízben jellemezte szemiotikai elgondolásainak kifejlődését, ha ezzel foglalkozunk, a jól körvonalazott összefüggéseket kell csupán megismételünk.

Már az 1950-es évek elején, az irodalmi mű szerveződésével foglalkozó munkájában (*Le degré zéro de l'écriture*, 1953.) használ szemiotikai kifejezéseket, voltaképpen azonban működése második szakaszában (1957–1963) tárgyalja különböző területek szemiotikáját: a mindennapi élet „mítoszainak”, a filmnek, a fényképnek, a reklámnak a jelvilágát. Igazában e tevékenység legismertebb eredménye a divat-leírásáról szóló monográfiája („*Système de la Mode*”, amely azonban csak 1967-ben jelent meg). Zsebkönyv méretű összefoglalása, „*A szemiológia elemei*” („*Éléments de sémiologie*”, amely először a *Communications* 4. számában, 1964-ben jelent meg) mindmáig a francia szemiotika alapfogalmainak legfontosabb, kristálytiszta rendszerezése).

BARTHES kismonográfiája négy fejezetből áll. Tudománytörténeti áttekintésében SAUSSURE *langue/parole* fogalomparájából indul ki, és ezt HJELMSLEV módján fejleszti tovább. A további lehetséges kutatásokat felsorolva az öltözet, a táplálkozás, a gépek (főként a gépjárművek), a bútorok és az építmények szemiotikájára utal és általában is egy társadalomtudományi szemiotika távlatait vázolja fel. Amikor a fogalmakat rendszerezi, főként rendszerszerűségében meglepően következetes. Így tárgyalja a *signifiant* és *signifié* összefüggéseit, a nyelv jelenségeinek rendszerezésére a „szintagma” és a „rendszer” fogalmait, az értelmezéshez pedig a „denotáció” és a „konnotáció” fogalmait ajánlja. Mára persze mindez nemcsak a szó szoros értelmében vett szemiotika, hanem a modern társadalomtudományok alapszókészletéhez tartozik. Szerencsére e könyvecske immár harminc éve magyarul is olvasható (KELEMEN JÁNOS gondozásában, a „Válogatott írások” elején: Bp., 1976.). A magyar kiadáshoz írott előszavában BARTHES azt hangsúlyozta, hogy ez egy szerény és didaktikus munka. Sajnos, ehhez képest igazán kevés magyar munkában látjuk szemiotikájának ismeretét, mi több, továbbfejlesztését...

Azt hiszem, biztonsággal megállapíthatjuk, hogy BARTHES kis kötetéhez máig nincs is hozzáfoghatóan elfogadott, érvényes és hasznos szemiotikai bevezetés. CHARLES MORRIS jóval korábbi, hasonlóan kiváló, sőt még tüzetesebb rendszerezése (*Foundations of the Theory of Signs*. Chicago, 1938.) sosem lett ennyire népszerű. Egyébként nálunk sem. Még meglepőbb, hogy UMBERTO ECO hasonlóan enciklopédikus és filozófiai jellegű kis áttekintése (*Il segno*. Milano, 1973.; és több változatban is) még ennyire sem hatott. Egyébként nálunk sem.

Nincs most itt terünk arra, hogy nyomon kövessük a francia vagy más szemiotika fejlődését, akár BARTHES későbbi, ismét főként irodalomelméleti műveit. Maga BARTHES abban jellemzi a különbségeket, hogy ekkor számára már a „szöveg” (texte) a legfontosabb fogalom, amely modern, aktuális értelemben már nem esztétikai termék, hanem egy jelölő gyakorlat (pratique signifiante); nem struktúra (structure), hanem strukturálódás (structuration); nem tárgy (objet), hanem munka és játék jellegű (travail et un jeu); nem zárt jelek együttese, amelyet mintegy meg kell találni, hanem az átértelmezés nyomainak összessége (un volume de traces en déplacement); a szöveg lényege nem a jelölés (signification), hanem a jelölő (Signifiant), a szó szemiotikai és pszichoanalitikus értelmében; a szöveg túllép a hagyományos irodalmi szövegen és már az élet szövege (un Texte de la Vie). (L. erről ROLAND BARTHES, *L’aventure sémiologique*. Paris, 1985. 13; az eredeti szöveg 1974-ből.) Érdemes lenne e változást tüzetesebben is értelmezni.

Nem beszélünk a moszkvai–tartui szemiotikáról sem. Ebben ugyan szintén felbukkan a saussure-iánus terminológia, ám LOTMAN végül is önálló, nem is mindig igazán körvonalazott rendszert alkotott. Az ő életműve is legalább három korszakra tagolható. Szerencsére mindegyikből olvasható valami magyarul is – a kezdeti és legújabb lelkesedés ellenére is igazán minimális hatással.

A nemzetközi szemiotika 1969-re szerveződött meg. Társasága, folyóirata (a *Semiotica*), könyvsorozatai és kongresszusai születtek. Noha nem minden kezdeti nehézség és mai inercia nélkül, a magyarok ebben részt is vettek. Minthogy – úgy látjuk – ez a formatív és dinamikus korszak mára véget ért, a nemzetközi szemiotika bevett és szűrkebb tevékenységként él tovább – új korifeusokkal. Szerencsére ehhez már megteremtette a maga kézikönyveit. WINFRIED NÖTH több változatban is kiadta kiváló kézikönyvét (*Handbuch der Semiotik*. Stuttgart–Weimar, 2000.), amely tudománytörténeti szempontból is gondos, adataiban pedig igazán gazdag és megbízható. Nöth ugyan anglista, ám áttekintése sok társadalomtudományt érint, sokrétűen tájékoztat. Le kellene fordítani magyarra. Már kevesebb jót tudok mondani a mára végre teljesen megjelent nagyméretű kézikönyvről: „*Semiotik. Ein Handbuch zu den zeichentheoretischen Grundlagen von Natur und Kultur*” (I–IV. Berlin, 1997–2004.). Még ez is THOMAS SEBEOK nagyvonalú tudományszervezésének köszönheti terveit és kereteit, majd egyre inkább a berlini professzor (eredetileg romanista nyelvész) ROLAND POSNER elképzeléseit tükrözte. Túl nagy és egyenetlen munka, kevés benne az igazi szemiotika, még kevesebb benne az ezt rendszerezni tudó elme. POSNER ugyan valamilyen terminológiai diktátumot kívánt érvényesíteni, ám az ő rendszere végül is nem nyilvánvaló, más meg nem is akarta ezt követni – úgyhogy a tízezer lapos kézikönyv inkább parttalanságot, mint rendszert tükröz.

Talán itt kell megemlítenem azt is, hogy a magyar szemiotika ez ideig egy nyúlfarknyi bevezetést tudott csak publikálni – és jó lenne végre egy saját áttekintést is kiadni, mielőtt mindenki meghalna azok közül, akik az 1960-as évek végén nálunk létrehozták a magyar szemiotikát. Egyébként mind itthon, mind külföldön a Magyar Szemiotikai Társaság és a magyar szemiotika ismert, jól is működik. Még fiatalok is érdeklődnek a jeltudomány iránt. Ám az jól látszik, hogy sok évtizedes, nemzetközi keretben szerzett tapasztalatok nélkül nálunk is csak újra meg újra rögtönzött valamit szoktak szemiotikának nevezni. A nemzetközi szemiotika pedig mára bizony egy komoly erőfeszítéssel elsajátítható tudományággá vált, műveléséhez többé nem elégséges ifjonti lobogás és mást-akarás.

Noha igen sok helyen igen sokféle új szemiotikai iskolák bontakoztak ki, SAUSSURE művének centenáriumán mégiscsak két további témakört említek, mivel ezek ide tartoznak. – Kezdeteiben ugyancsak 1968 előtti az úgynevezett GREIMAS-iskola is, ennek kibontakozását mégis már a nemzetközi szemiotika korszakára tehetjük. A litvániai származású (és ott, Kaunasban eltemetett) nagy nyelvész (és társadalomtudós) A. J. GREIMAS már 1958-ban

elkezdte megírni egy „strukturális szemantika” áttekintését, amikor – egyébként Alexandriában – a kezébe került HJELMSLEV Prolegomenája, mire rögtön széttépte a maga 200 lapos kéziratát. Végül az ő „Sémantique structurale”-ja csak 1966-ban jelent meg, és ebben SAUSSURE inkább HJELMSLEV interpretálásában olvasható. GREIMAS és tanítványai ettől kezdve imponáló következetességgel és szorgalommal dolgoztak. Tőle már 1970-ben megjelent a „Du sens” (tanulmánygyűjtemény, második kötete 1983-ból), majd 1976-ban a szélesebb társadalomtudományi irányultságot jól tükröző „Sémiotique et sciences sociales”. 1979-ben és 1986-ban látott napvilágot az iskola fogalmait rendező szótárak (Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage) két kötete (az első kötet 1993-ban új, bővített kiadásban, a második pedig új levonatokban most is hozzáférhető), amely a címmel ellentétben nem pusztán nyelvészeti fogalmak korrelációinak a bemutatása, hanem a különböző társadalmi jelenségek kifejeződéseinek leírására összeállított fogalmi apparátus. GREIMAS és tanítványai külön foglalkoztak írókkal, narratív struktúrákkal, mítoszokkal, vallással, a szövegelmélettel, a tárgyakkal és ezek reprezentatív jellegével, a hatalom megnyilvánulásával, vizuális rendszerekkel stb. Különösen tanulságos GREIMAS és JACQUES FONTANILLE áttekintése az emberi érzelmeknek a világra vonatkozó rendszeréről (Sémiotique des passions. Des états de choses aux états d’âme. Paris, 1991.). GREIMAS tudatosan a nemzetközi „szemiotika” (és nem a francia „szemiológia”) kifejezést részesíti előnyben, mivel az előbbit általánosabbnak és nemzetközibbnek tekinti. Noha ez a „párizsi iskola” (l. a bemutatkozó kötetet: J.-C. COQUET, Sémiotique. L’écologie de Paris. Paris, 1982.) sem volt mentes belvilongásoktól, két szempontból is az egyetlen és sikeres francia tudományos szemiotikai műhely maradt. Egyrészt jó áttekintésekben összegezte legfontosabb elképzeléseit, és ennek következtében mindmáig szinte az egyetlen, bárhol követhető szemiotikai elemző paradigmát dolgozta ki, másrészt (ettől a körülménytől bizonyára elválaszthatatlanul) világszerte el is terjesztette a maga módszereit. Mára lezárult a GREIMAS-iskola kialakulása, sőt, mondjuk, az 1990-es évekig terjedő fénykora is, noha még az „első tanítványok” közül is sokan tovább dolgoznak. Ám a különböző társadalomtudományokra tett hatásuk nyilvánvaló. Kár, hogy Magyarországon (ahol különben igen hamar megjelentek az első hivatkozások) a mesekutatást leszámítva szinte senkire sem volt érzékelhető hatásuk.

A GREIMAS-iskola is mindenevő. Maga GREIMAS is sok minden iránt érdeklődött. Szerencsére benne mindvégig megmaradt a rendszerezés, a pontos, fogalmi megközelítés igénye is – noha ő is szerette a BARTHESTól olyannyira megszokott „brillians esszé” műfaját. Kiindulópontja mindvégig a továbbfejlesztett Saussure volt. Ezzel szemben jellemző, hogy PEIRCE vagy MORRIS fogalmai szinte elő sem fordulnak műveiben. A „párizsi iskola” szimbólumfelfogása SAUSSURE és HJELMSLEV nyomdokain halad, és még a pszichoanalitikus felfogást (FREUD) is beveszik – ám mondjuk az *ikon – index – szimbólum* trichotómiát nem használják. (Mások viszont különböző módon kísérelték meg összegezni a különféle szemiotikai törekvéseket egy „társadalomtudományi szemiotika” érdekében. L. pl. ANDRÉ HELBO, Sémiologie des messages sociaux. Du texte à l’image. Paris, 1983.)

SAUSSURE centenáriumán azt állapíthatjuk meg, hogy az ő egy előremutató megjegyzéséből mára kibontakozott a világszerte megtalálható szemiotika. Ennek több területén az ő nyelvelméletéhez való kapcsolódás csak elvi és laza. Minthogy mára a nemzetközi szemiotika egyre inkább sokrétű szaktudománnyá vált, amelyben immár nem percnként jelennek meg a világszerte gyorsan terjedő új, aktuális vagy csak feltűnő irányok, a helyzet megváltozását sem várhatjuk. Hogy csak a közelmúlt három, nagyhatású szemiotikusát említsük, sem a filozófus ECO, sem a kultúrákutató LOTMAN, sem a bioszemiotikus SEBEOK nem volt a SAUSSURE-i hagyomány valódi továbbfejlesztője, noha mind ECO, mind SEBEOK nagyra becsülték a francia mestert. Ám igazi elődeiknek (már amennyiben) másokat tartottak.

Egyetlen bekezdés erejéig utalnék arra, milyen a mai helyzet. A Nemzetközi Szemiotikai Társaság új elnöke, a következő világtudományi kongresszus szervezője, a világhírű finn zenetudós, EERO TARASTI Helsinkiben végzett egyetemi tanulmányai után évekig Párizsban tanult tovább, egyszerre forgott CLAUDE LÉVI-STRAUSS és GREIMAS köreiben. Disszertációja (*Myth and Music*. Helsinki, 1978.) is ezt tükrözi, itt sem SAUSSURE, sem PEIRCE nézeteit nem használta. Az utóbbi években pedig TARASTI egy új, rendszerező szemiotika kidolgozásába kezdett, amelyet filozófiailag és ismeretelméletileg kívánt megalapozni (*1. Existential Semiotics*. Bloomington–Indianapolis, 2000.). Nemcsak a szerző személye miatt tanulságos idézni a mű legelső mondatát, hanem azért is, mivel TARASTI ma a világ egyik legújabb (és legnyitottabb) szemiotikusa. „Nyilvánvaló igazság, hogy a szemiotika nem maradhat továbbra is az, ami a »klasszikus szemiotika« idejében volt, azaz Peirce és Saussure, majd Lévi-Strauss át Greimas, Barthes, Foucault, vagy a korai Kristeva és Eco írásaiban.” Ami a maga nézeteinek változását illeti, TARASTI úgy véli, hogy más európai szemiotikusokkal együtt az ő figyelme is a fenomenológia és a hermeneutika irányába fordult. Minthogy HEGEL, KIERKEGAARD, HEIDEGGER és SARTRE műveiből indul ki, felfogását azért nevezi „exisztenciális szemiotikának”. Ami művének elméleti háttérét illeti, TARASTI mindig egyaránt és egymás mellett ismeri el SAUSSURE és PEIRCE kezdeményező szerepét (noha PEIRCE-től többet idéz), ám a tények vizsgálatakor igazában LÉVI-STRAUSS és GREIMAS ötleteire támaszkodik. Ami pedig az elméletet illeti, itt RUDOLF CARNAP művére („*Der logische Aufbau der Welt*”, először 1928.) és HEIDEGGERre szeret hivatkozni. Ez a munka nem poszt-saussure-iánus, inkább pre-saussure-iánus jellegű. Ami nem baj, hiszen SAUSSURE sosem gondolta, hogy a zenei jelentés vagy a tág értelmezése, a nacionalizmus és kolonializmus, az „endogenikus/exogenikus” jelek értelmezéséhez szolgálna kiindulópontként.

Talán nem tévedek, ha két további összefüggést is megemlítek. Egyrészt SAUSSURE nyelvelmélete mára olyan közismertté vált, még szemiotikus továbbfejlesztőinek elgondolásai révén is, hogy igazában nincs is szükség arra, hogy ezt a kiindulópontot minden esetben szó szerint is említsük. Másrészt SAUSSURE idézett „szemiotológiai mondata” ugyan a „társadalmi életre” vonatkozik, de azt csupán a nyelv szempontjából értelmezett „társaslélektanhoz” kapcsolja, hiszen a nyelvnek a társadalomban való használatát nyilván a legközvetlenebbül a szociálpszichológia tudja leírni. Vagyis minél inkább „társadalmi” egy szemiotika, annál szűkebb a számára SAUSSURE nyelvelmélete. Egyébként nagy baj lenne, ha száz évvel később még mindig ugyanazt mondanánk valamiről. Ezen évszázad alatt csakugyan létrejött a szemiotika, és ez ma már olyan sokféle, mint maga a nyelvtudomány.

Mostani szemlém nem sorolhatta fel a nemzetközi szemiotika száz évének még csak legfontosabb állomásait sem. Nem foglalkoztam például a lengyel logika szemiotikának tekintett változataival (ennek képviselője volt JERZY PELC, a Nemzetközi Szemiotikai Társaságnak hosszú ideig elnöke). Nem foglalkoztam az olyan újabb, fontos rendszerezésekkel sem, mint például JOHN DEELY vagy AUGUSTO PONZIO szemiotikája. (Ezek egyébként nem SAUSSURE-t, hanem a tágan értelmezett filozófiát tekintik kiinduló pontjuknak.) Ezen kívül a szemiotika jellemzően tudományközi megközelítéseket kedvel. Így a nyelvtudomány, a filozófia, a pszichológia, a szociológia vagy az etnológia felismerései egészen más területeken is kipróbálásra kerültek. Ily módon irodalmi alkotások, zeneművek, filmek, képzőművészeti alkotások, mesék, öltözetek, ünnepek, jogi eljárások stb. vizsgálata voltaképpen akár saussure-iánus szemiotika segítségével is megtörténhet. Érdekes kérdés: mi maradt meg ilyen esetben mondjuk az eredeti nyelvészetből, filozófiából stb.? E kérdéssel most nem foglalkozhattam.

Szerencsére ma is sorra jelennek meg új szemiotikai bevezetések, lexikonok, szójegyzékek, tematikus áttekintések. Sőt, mintha a korábbi évtizedhez viszonyítva az utóbbi években ezek száma még nőtt is volna. A fentiekben vázolt tudománytörténeti képet azonban

ezek nem módosítják. És ha talán azt sem állíthatjuk, hogy velük a szemiotika vadonatúj korszaka köszöntött volna be, azt bizton kijelenthetjük, hogy még mindig világszerte tevékeny, fejlődő és eleven maradt a jeletudományi kutatás. (A mostani előadásra szóló felkérés értelmében itt nem foglalkozhattam a magyar szemiotika történetével. Erről mindmáig a Magyar Szemiotikai Társaság kiadványai, legkivált az 1998-tól kezdve megjelenő Magyar Szemiotikai Tanulmányok kötetei adnak tájékoztatást.)

VOIGT VILMOS

A hundred years of semiotics

There are numerous kinds of accounts of the history semiotics, and a number of people have been claimed to be the founder or a classic of the present-day science of signs. It is primarily the nineteenth-century American pragmatist philosopher, CHARLES S. PEIRCE, and the Swiss linguist, FERDINAND DE SAUSSURE, who are usually taken to be its real initiators. Followers of the former use the English term *semiotics*, whereas those of the latter use the French term *sémiologie*, to refer to the general and specific study of signs today. In accordance with the subject matter of the present conference, the paper first discusses SAUSSURE's reference to the study of signs, followed by a discussion of the work of two modern semioticians, LOUIS HJELMSELV and ROLAND BARTHES, who have systematised and laid out the areas of modern *semiology*. It was only to a certain extent that the "Saussurean" theory of signs was relied on by the next generation of semioticians (like the school of A. J. GREIMAS). Nevertheless, semiotics as it has consolidated and is applied worldwide today continues to think of FERDINAND DE SAUSSURE as one of its classics.

VILMOS VOIGT